

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ "ІННОВАЦІЯ" ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Денис Адамюк,
*аспірант кафедри господарського права Національної
юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*

З середини ХХ ст. розвинуті країни Європи захопила хвиля постіндустріалізації. Перехід до постіндустріальної стадії розвитку позначився заміною галузевого поділу економіки поділом технологічним, тобто пріоритетом стає не розширення певних галузей, а розвиток високих технологій у всіх галузях. В Європейському Союзі (далі — ЄС) продовжує формуватись інноваційна економіка або економіка, заснована на знаннях, інформації. У ній наука та знання стають передумовою для розвитку технологій, що впливають на економічний розвиток. Головними характеристиками економіки ЄС виступають інтелектуалізація та інформатизація, які є похідними від науки і науково-технічного прогресу, та саме завдяки цим процесам обумовлюється скорочення частки матеріального виробництва в суспільному продукті.

Загальновідомо, що в ЄС стрімко здійснюється перехід до постіндустріального суспільства, в економіці якого, за словами відомого економіста Д.Белла, "пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою, і в котрому впровадження нововведень

все більше почало залежати від досягнень теоретичного знання" [1, с.102]. Ще однією рисою, яка визначає розвиток економіки країн-членів ЄС, є виникнення четвертинного сектора у господарській структурі, представленого високотехнологічними галузями, що виробляють інформацію та знання. Зазначена особливість віддзеркалює обраний країнами ЄС вектор до формування так званої "нової економіки", котра ґрунтується на знаннях, інноваціях та інформаційних технологіях. Головним ресурсом при новому укладі господарської системи стає інтелектуальний капітал або здатність людей до нововведень та інновацій.

Такі тенденції соціально-економічного розвитку зумовили те, що починаючи з 90-х років уряди західноєвропейських держав, особливо тих, які входять до ЄС, посилили свою увагу на проблемі правового регулювання інновацій, розглядаючи їх як важливий фактор конкурентоспроможності.

На сьогодні для України, яка вибрала для себе одним із пріоритетних напрямів розвитку спрямованість на набуття членства у ЄС, особливого значення набуває питання відповідності законодавства *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити

до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС набуває суттєвого значення у зв'язку з необхідністю виконання прийнятих Україною міжнародних зобов'язань а також Закону України "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [2].

Особливу значимість для вітчизняного законодавства має використання позитивного досвіду розвинутих країн з регулювання інноваційної діяльності, але з урахуванням особливостей розбудови національної інноваційної системи. Актуальність цього дослідження та поставлених у ньому завдань зростає в зв'язку з тим, що українська економіка прагне гідного й органічного входження до ЄС, а подолання відставання практично в усіх галузях економіки можливе завдяки посиленню інноваційного характеру господарської діяльності, формуванню в країні власної особливої національної інноваційної системи та ефективного механізму законодавчого врегулювання її функціонування.

Але до теперішнього часу в Україні ґрунтовних правових досліджень щодо змісту, особливостей об'єктності, різних підходів до розуміння інновацій як об'єкта правових відносин у ЄС, ще не проводилося. Зустрічаються лише поодинокі випадки аналізу законодавства, що регулює науково-інноваційну сферу ЄС на сторінках вітчизняних періодичних видань чи у монографічній літературі, які не представляють собою комплексних досліджень.

Тому предметом цієї статті є **аналіз основних нормативно-правових актів ЄС, які регламентують відносини в науково-технічній та інноваційній сферах, з метою встановлення змісту та особливостей інновацій за законодавством ЄС, а**

також з'ясування тенденцій законодавчого регулювання інноваційної діяльності співтовариства.

Таке дослідження буде корисним як для удосконалення вітчизняного законодавчого визначення поняття "інновацій", так і для підвищення ефективності господарсько-правового інструментарію регулювання інноваційної діяльності в Україні (в цілому).

Між тим необхідно зазначити, що різним аспектам вивчення законодавства ЄС в сфері інноваційної діяльності приділено увагу в працях таких вітчизняних правознавців, як І.О.Галиця, О.П. Орлюк, О.Л. Приतिकін, С.Ф. Ревуцький, О.Д. Святоцький, Ю.М. Стасюк. Проблемі гармонізації права інтелектуальної власності в умовах інноваційного розвитку досить часто у своїх роботах приділяє увагу А.В. Гачневич, Ю.М. Капиця, М.В. Пушкар.

Перш за все, необхідно відзначити, що особливістю законодавчого забезпечення інноваційної політики держав-членів ЄС виступає його спрямованість на переважне стимулювання наукових досліджень та розвиток високотехнологічних виробництв. Особливістю законодавства, що регламентує безпосередньо інноваційну діяльність, є його незначна розгалуженість. Так, наприклад, законодавче забезпечення інноваційної політики Австрії представлено такими нормативно-правовими актами, як "Закон про підтримку наукових досліджень", "Закон про науково-дослідні організації", "Закон про організацію наукових досліджень", "Закон про інноваційний та технологічний фонд", "Закон про податки", "Закон про генну інженерію" [3, с. 221-222]. Наприклад, у Франції прийнятий у 1999 році "Закон про інновації" регламентує лише комплекс заходів прямого та непрямого

характеру, насамперед за лінією формування нового інноваційного бізнесу. Так, зокрема, ним окреслено підвищення мобільності наукового персоналу державних дослідницьких центрів і надання їм більшої свободи в організації власних компаній та наданні консультацій приватним промисловим фірмам, посилення зв'язків між університетами та промисловістю в цілях розвитку малого інноваційного бізнесу [4, с.76].

Підхід, який використовується у ЄС щодо правового визначення поняття "інновація", досить відмінний від того, який закріплений законодавством України. Вона розглядається таким основним фактором, який дозволяє отримати конкурентні переваги фірмам, регіонам або цілим країнам. Інновації складають основу духу підприємництва, а також сприяють втіленню нових ідей в конкретні технічні та комерційні досягнення.

Одними з перших нормативних документів Європейського Союзу, які на офіційному рівні закріпили визначення "інновацій" були "Зелена Книга про інновації" ("Green Paper on Innovation") 1995 року [5] та "Перший план дій в сфері інновацій" ("First Action Plan on Innovation in Europe") 1996 року [6], — це програмні нормативні документи, що визначають перші спроби Європейської комісії розробити раціональну інноваційну політику в Європейському Союзі. У "Зеленій Книзі про інновації" сформульовані основні напрями політики ЄС у інноваційній та науково-технічних сферах, шляхи подолання виділених недоліків; розвиток прогнозування і технологічного моніторингу; посилення комерціалізації досліджень; розвиток навчання та освіти, активізація обміну студентами та дослідниками; виявлення повноти ко-

ристі від інновацій; покращення фінансування; податкове стимулювання інноваційної діяльності та ін. Ці напрями у подальшому сформулювали "Перший план дій в сфері інновацій" (First Action Plan for Innovation in Europe), де визначені три вектори інноваційного розвитку та відповідні механізми як на рівні Співтовариства, так і на рівні держав-членів ЄС.

У контексті "Зеленої книги" інновація розглядається як синонім, що позначає успішне виробництво, впровадження та експлуатацію нововведення в економічних та соціальних сферах. Вона пропонує нові шляхи вирішення проблем та, таким чином, дозволяє задовольнити потреби людини та суспільства [5]. Зокрема, до інновацій віднесено — виробництво вакцин та ліків, покращення користування транспортними засобами завдяки ABS, подушки безпеки, спрощені комунікації (мобільні телефони, відеоконференція), більш відкритий доступ до ноу-хау (CD-ROM, мультимедіа), нові маркетингові методи (банківське обслуговування), поліпшення умов праці, безпечніші для навколишнього середовища технологічні методи, ефективніше комунальне обслуговування та ін. [5].

У документі підкреслюється велика кількість значень цього поняття. У Вступі до "Зеленої книги" інновації визначаються "як рухома сила, що вказує підприємствам на довгострокові цілі. Вона також призводить до покращення промислових структур та появи нових секторів економіки. У загальному вигляді інновацією визнається:

- 1) покращення та розширення діапазону продуктів, послуг та пов'язаних з ними ринків;
- 2) застосування нових методів виробництва, пропозиції та збуту;

3) введення змін в управлінні, організації та умовах роботи, в кваліфікації робочої сили" [5].

У подальших статтях поняття інновації сформульовано як "трансформація ідеї в ринковий продукт чи обслуговування, в новий або покращений виробничий процес, або в новий метод соціальної послуги" [5]. Це визначення запозичене з "Посібника Frascati", про який йтиметься далі. **Таким чином, інновація ототожнюється саме з послідовним процесом перетворення нової ідеї у ринковий продукт, метод обслуговування чи соціальну послугу.**

Але слід зазначити, що "Зелена книга про інновації" розглядає вказане поняття не лише в динамічному, а й в статичному аспекті, тобто і як процес, і як результат, продукт. На підставі цього в праві Євросоюзу склався розподіл інновацій на процесні та продуктові. У першому значенні інновація — це процес, який складають стадії створення концепції або ідеї, маркетингу (аналізу ринка), дослідження та конструювання, виробництва та розподілу, тобто акцент робиться на способи, яким інновація розроблена та впроваджена. Це не лінійний процес, з явно вираженими послідовними процедурами, а, скоріше, система взаємодій, рухів між різними функціями та гравцями, які мають досвід, знання, ноу-хау. Ось чому в ЄС значну увагу приділено практичним механізмам взаємодій між персоналом у межах фірми (співробітництво між різними структурними підрозділами та участю службовців в організаційній інновації).

За іншого підходу до визначення інновацій акцент переміщується на новий продукт, процес, послугу. Причому "Зелена книга про інновації" виділяє радикальні інновації (наприклад, випуск нової вакцини,

виготовлення компакт-дису) та прогресивні інновації, які змінюють продукти, процеси або послуги через послідовні поліпшення (наприклад, запровадження подушок безпеки у автомобілях). У цьому разі інновація виступає як кінцевий результат науково-виробничого циклу (НВЦ).

Крім того, наводиться класифікація інновацій за сферами впровадження:

- інновації у процесах, які зумовлюють зміни у виробництві у вигляді збільшення обсягів та/або зниження затрат.
- інновації у продуктах/послугах, які змінюють їх якість або покращують показники, призводять до нових, ефективніших функціональних можливостей ергономіки, та безпеки.
- інновації в організації роботи та експлуатації трудових ресурсів.

Крім того, **в законодавстві ЄС закріплене ще одне визначення інновації, яке одночасно визначає її і як процес, і як результат, продукт.** У Регламенті (ЕО) № 294/2008 Європарламенту від 11.03.2008 р. "Про створення Європейського інституту інновацій та технологій" поняття "інновація" було визначено так — "це процес, у тому числі його результат, за посередництвом якого нові ідеї відповідають суспільним або економічним інтересам та породжують нові продукти, послуги або моделі підприємств чи організацій, які введені успішно на існуючий ринок, або здатні створювати нові ринки" [7].

Доцільно взяти до уваги, що "Зелена книга про інновації" термінологічно побудована на "Посібнику Frascati" — стандарті звітності з наукових досліджень та розробок (Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development — the Frascati Manual). Він

був прийнятий у 1963 році та став першим документом, присвяченим методології статистики науки та інновацій, розроблений та постійно доповнюється Групою національних експертів з показників науки та техніки, діючої в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (далі — ОЕСР). На сьогодні завдяки багато численним ініціативам організації, пов'язаних з розповсюдженням практики користування Посібником, останнє видання цього документа (1993 р.) стало основним міжнародним стандартом статистики науки та інновацій. "Посібник Фраскати" виступає орієнтиром для наближення методології дослідження науково-технологічної діяльності в Україні до світових стандартів, що дозволить коректніше співставити українські дані зі світовими та європейськими. У ньому містяться основні поняття у сфері наукових досліджень та розробок з розкриттям їх змісту, методика виміру численності персоналу, зайнятого дослідженнями та розробками та ін. Досить цікавим є той факт, що на початку 1960-х років у Європі виникла потреба у статистиці наукових досліджень та розробок, і саме тоді з'явився перший посібник для проведення відповідних статистичних обстежень "Посібник Фраскати" (Frascati Manual), а також текст з "Посібника Осло" (далі — ПО) — його далекий нащадок, — який з'явився під впливом посилення значення інновацій у економічному розвитку ЄС. ПО — представляє собою спробу концептуально нового визначення інновацій в Європі, реакції на виклики часу.

Методика обчислення показників технологічних інновацій базується на рекомендаціях, що містяться у зазначеному Посібнику Осло (Proposed Guidelines for Collecting and

Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997) [8], що був підготовлений ОЕСР спільно з Євростатом та становить собою Посібник про збір та інтерпретацію показників технологічних інновацій. У ньому зосереджено увагу на дослідженні інноваційних процесів на рівні промислових підприємств, а також запропоновано систему показників інноваційної сфери, що охоплює всі основні сфери інноваційної діяльності. У вказаному Посібнику визначено основні поняття в сфері технологічних інновацій, зокрема **технологічна та продуктова інноваційна діяльність, її цілі, технологічна та продуктова інноваційна фірма, технологічні продуктивні та процесні інновації, технологічно новий продукт тощо.**

Перша редакція ПО заклала основи статистики технологічних інновацій. Уже у ньому був закріплений той принцип, який потім буде відображений у всіх редакціях ПО, включаючи теперішню — інновації не обов'язково пов'язані з новим знанням, вони можуть бути результатом нового використання існуючого знання. Сама інновація була визначена як введення на ринок технологічно нових продуктів та запровадження технологічно нових процесів [8], і таке визначення отримало назву ТПП-інновації (технологічні продуктивні та процесні інновації). ТПП-інновація є здійсненою, якщо вона впроваджена на ринку (продуктова інновація) або використана в процесі виробництва (процесна інновація). ТПП — інновації з'являються внаслідок об'єднання наукової, технологічної, організаційної, фінансової та комерційної діяльності. Звідси є очевидним, що первісно в ЄС акцент у статистиці інновацій планувалось робити саме на матеріа-

лізованих нововведеннях. Тому, якщо наприклад, компанія запровадила в себе хоча б один технологічно новий процес або випустила один новий продукт, вона автоматично входила до рангу інноваційних. Доречно уточнити, в розумінні європейських стандартів "новий продукт/процес" визнається як новий відносно самої компанії, і цього достатньо для "інноваційного" статусу.

ПО 1992-го року було направлено лише на промисловість, а у 1997 році до нього були додані інновації в сфері послуг. Тоді Європі стали очевидні недоліки ідеології в сфері інновацій — стало не зовсім зрозумілим, що означає "технологічно новий", а сектор послуг потребував більш коректних базових визначень та розуміння фірми як єдиного "двигуна". Тому для вирішення цих та інших проблем у 2005 році було видане нове видання ПО. В центрі уваги в ньому — все ще інноваційні компанії, але до них добавлені інноваційна інфраструктура, фактор попиту, наявність конкурентів та партнерів, вузівська та академічна наука, державна інноваційна політика. Таким чином, Посібник відображає потреби ЄС у переході та забезпечені нової парадигми "економіки знань", а також повніше враховує актуальні економічні властивості інновацій.

Але головне нововведення ПО-2005 — нове визначення інновацій: створення нового чи значно покращеного продукту (покращеного обслуговування), або процес, новий маркетинговий метод, або новий організаційний метод внутрішньо господарських дій, організація робочого місця або зовнішні відносини. Це визначення охоплює досить широкий діапазон можливих інновацій. Інновація можливо більш вузьке категоризована як виконання одного

або декількох типів інновацій, наприклад продукт чи інноваційні процеси. Це більш вузьке визначення продукту та інноваційного процесу може бути пов'язане з визначенням технологічного продукту та процесу [8].

Поряд з технологічними в статистичні тепер враховуються організаційні (наприклад, зміна розпорядку дня) та маркетингові (наприклад, ребрендинг або навіть зниження ціни) інновації. Говорячи про організаційні та маркетингові інновації самі фахівці у сфері інновацій в ЄС визнають, що відрізнити їх від банальних щоденних змін не так-то просто. В ПО рекомендують визнавати інноваціями тільки ті організаційні нововведення, які виступають складовою певної стратегії, а у випадку маркетингу — концепції просування товару/послуги. Але, на думку фахівців, потрібний час для з'ясування, чи буде ця схема діючою в ЄС.

Цікавим є той факт, що Європа на сьогодні стоїть на порозі переходу від лінійної до системної моделі поширення інновацій. Це було навіть зазначено у Повідомленні Єврокомісії "Інноваційна політика: вдосконалення підходу Союзу в контексті Лісабонської стратегії" (2003 р.) [9], основною ідеєю якого є неприпустимість стримування можливостей інноваційної політики ЄС вузьким баченням інновацій. Єврокомісія відзначає, що відбулась еволюція концепції інновацій — від лінійної моделі, вихідним моментом якої є науково-дослідна або дослідно-конструкторська розробка, до системної моделі, згідно з якою інновація складається зі складних взаємодій між індивідами, організаціями та їхнім операційним середовищем.

Хоча дослідницькі роботи є принциповим чинником інновацій, але

для більшості підприємств (за винятком високотехнологічних) визначальними є не технологічні особливості нових продуктів, а новаторські шляхи покращання їх позицій на ринку. Тому поряд з технологічними інноваціями, які є результатом дослідницьких робіт, виділяють організаційні, що відбивають нові методи організації праці, та презентаційні — у сферах дизайну й маркетингу. Головною ж вимогою до інноваційної політики в рамках ЄС в сучасних умовах визнається її відповідність системній моделі інновацій, вплив на всі ключові сегменти ринкового середовища [9].

Головним наслідком еволюції концепції інновацій в ЄС став перехід від предметного розуміння інновацій до розуміння інновацій як системного процесу, який охоплює

не тільки діяльність розробників нових продуктів та технологій, промислових підприємств, які їх впроваджують у виробництво, але і діяльність суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Таким чином, можна помітити, що розуміння інновацій в ЄС є дещо іншим у порівнянні із законодавчим визначенням цього поняття в Україні — воно має більш загальний характер без чітких критеріїв визначення інновацій серед усієї сукупності нововведень. Цим поняттям охоплено досить широкий перелік об'єктів науково-технічної діяльності, що зумовлено намаганням повністю задовольнити особистісні інтереси громадян ЄС та відповідати потребам і тенденціям розвитку європейської спільноти. ◆

Список використаних джерел:

1. Bell D. *Notes of the Post-Industrial Society // The Public Interest*. — 1967. — №7. — Р. 102.
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. // *Відомості Верховної Ради*. — 2004. № 29. — ст. 367.
3. Мясникович М. В. *Научные основы инновационной деятельности*. — Минск: ИООО "Право и экономика", 2003. — 280 с.
4. Шелюбская Н. *Косвенные методы государственного стимулирования инноваций: опыт Западной Европы /Н. Шелюбская // Проблемы теории и практики управления*. — 2001. — № 3. — С. 75—80.
5. *Green Paper on Innovation. Bulletin of the European Union Supplement 5/95*. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996. — P.9.
6. *The First Action Plan for Innovation in Europe — Innovation for growth and employment, 20.11.96 // COM (96) 589*.
7. *Regulation (EC) No 294/2008 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2008 establishing the European Institute of Innovation and Technology // Official Journal L 097, 09/04/2008 P. 0001 — 0012*.
8. *Посібник Осло (Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997)*
9. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions "Innovation policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy" (Brussels, 11.3.2003 COM(2003) 112 final*